

др Ружица Гузина,

редовни професор Правног факултета у Београду, у пензији

НЕКОЛИКО НАПОМЕНА ПОВОДОМ СТО ПЕДЕСЕТОГОДИШЊИЦЕ ХРВАТског НАРОДНОГ ПРЕПОРОДА

Познат у историји и у књижевности и под именом *илирски покрет*, хрватски народни препород представља једну од етапа у развоју борбе Хрвата за национално, социјално и политичко ослобођење испод власти Мађарске.

Најме, тридесетих година XIX века, мађарска буржоазија, економски ојачала и национално пробудена, покушала је да наметне своју националност и апсолутизам Хрватима, који су се налазили под влашћу Мађарске. То се испољило у настојањима да се присилним мерама и од немађарских народа створи јединствена мађарска нација, која би се простирала „од Карпата до Мора“, како је тада истицано. Затим, како је Хрватска имала извесну аутономију у оквиру Мађарске, (и Аустрије) настојало се, од стране мађарских влада, да се и та аутономија или потпуно укине или сведе у најуже границе. Мађаризација би се спровела, у првом реду, натурањем мађарског језика Хрватима и Србима у Хрватској. Аутономија би се укинула појачаном централизацијом унутрашње управе без обзира на дотадањи аутономни статус појединих области у оквиру Мађарске.

Како је и у Хрвата, као и у Срба у Хрватској, већ настајало буђење националне свести под утицајем јачег економског и друштвеног развоја, повезано и са развојем градова и грађанства, — то су ова настојања мађарских влада наишла на отпор у Хрватској. Отпор се манифестовао, у првом случају (тј. у случају покушаја мађаризације), као борба за одбрану угрожене хрватске нације и њеног права на слободан развој, а у другом случају (атак на аутономију) — као борба за одбрану угрожене аутономије Хрватске. Ови отпори су се каналисали у илиризму, којим је обележена и прва етапа развоја националног покрета у Хрвата, односно и хрватског народног препорода.

С Илиризмом идеја о уједињењу јужнословенских народа у заједничку државу постаје услов за успешну одбрану хрватског народа од мађаризације. Стварању заједничке државе претходило би политичко и културно уједињење самих Хрвата у Аустро-Угарској, пошто су живели раздвојени у више области, од којих су се неке налазиле директно под Аустријом (Далмација, Истра, Војна крајина), а друге и под Мађарском (цивилна Хрватска, Славонија). Затим, ширење идеје братства и јединства свих Јужних Словена дошло би, у перспективи, и њихово

политичко уједињење, без обзира на државне оквире у којима су се дотле налазили.

Обележавајући национални покрет *илирским именом* његови носиоци су се у томе ослањали, прво, на историјску везу која је постојала између староседелаца Балканског полуострва, Илира, и Јужних Словена — пошто су и ови населили исте територије — а затим, и на давнашњу праксу да се и у књижевности и у међудржавним односима земље настањене Јужним Словенима називају *илирским земљама*. И Наполеон је, као што је познато, после победе над Аустријом, провинцију формирану 1809. године од делова Хрватске и Словеније, назвао Илиријом(1).

Суштински разлог, међутим, зашто је покрет обележен илирским именом био је тај што су хрватске земље и хрватски народ били разједињени посебним и економским и политичко-правним режимима, јер су вековима живели под врховном влашћу више држава (Угарском, Аустријом, Аустро-Угарском, Млетачком Републиком, Турском), те се претпостављало да једино неко неутрално, а истовремено и традиционално, заједничко име за све Јужне Словене — и које би нарочито указивало на припадност Хрвата и широј заједници јужнословенској — могло да им улије и потребно самопоуздање у супротстављању намерама угарских влада да их утопе у мађарску нацију. Другим речима, полазило се од тога да ће одбрана од мађаризације бити много успешнија ако јој се супротстави *Велика Илирија* — како је у покрету називана замишљена заједница Јужних Словена — него усамљена и тада расцепкана Хрватска. *Зато је и оснивач покрета, Људевит Гај, говорио Хрватима да — „наша народност, ако илирска не буде, мора пропасти“.*

Идеологија покрета — на челу са младим хрватским књижевницима — заснивала се на схватањима да са обе стране Саве и Дунава, живи, у ствари, исти народ. Како су им се и положај у свету и историјске судбине поклапале (сви су се налазили под туђом влашћу), то се мислило да се и њихова будућност — национално ослобођење и национална афирмација — могу остварити само заједничким напорима, односно и заједничком борбом.

Везујући се за тада савремене идеје европског романтизма, у оквиру којег су се нарочито истицале *националне вредности*, а затим, ослањајући се и на славистичке студије, у првом реду на Шафарикове, — *интелигенција је илирском покрету дала најпре филолошко-књижевно обележје*. Тако су растућој експанзији мађарске националности и наметању мађарског језика Хрватима супротстављени хрватска националност, односно илирска, као и народни језик хрватски. Али, у истицању народног језика морало се и кајкавско наречје подредити „илирском“ што је тада значило штокавском као најраспрострањенијем. Затс је Људевит Гај упућивао на реформу кајкавског правописа као неопходну и за стварање заједничког језика и заједничке књижевности Јужних Словена, те и за њихово политичко уједињење. Године 1832. гроф Јанко

(1) *Илирија* је обухватала: Горницу, Тржињ, Трст, Крањску с Приморјем, део Корупшке, део Хрватске на десној обали Саве, и Далмацију — са седиштем у Љубљани. После Наполеоновог пада све земље обухваћене *Илиријом* враћене су Аустрији. Област, која је тада формирана од Крањске, Горице, Истре и Цивилне Хрватске, названа је *Краљевина Илирија*. Кад је 1822. године из те краљевине издвојена *Цивилна Хрватска*, на захтев хрватских staleжа, остале покрајине постале су *крунске земље*, (Аустријске круне), али се и даље у титулама аустријских царева помињала и *Краљевина Илирија*.

Драшкових разрадио је, у својој књизи под именом *Дисертација*, идеје илиризма и настојао да их прихвати и хрватско племство, главни политички фактор тада у Хрватској⁽²⁾. Затим, кад је покренуо „Новине хрватске“ (1835) Људевит Гај се обратио, у првом огласу, свим Јужним Словенима називајући их „илирском браћом“. Књижевни прилог под именом „Даница“, који је придодат уз „Новине“, отворен је био за сва словенска наречја. Саме „Новине“, већ од 1836. године, излазе на штокавском. Штокавски пишу тада најистакнутији писци — Мажуранић, Враз, Деметер, Кукуљевић, Блажек. Истовремено, осниване су и националне установе, као: Хрватска читаоница, Матица хрватска, Господарско друштво, и друге, те је тако илирски покрет добио велики значај и за развој националне културе у Хрвата.

Мађарске владе су настојале да сузбију илиризам и да, и поред отпора, спроведу мађаризацију Хрвата и Срба у Хрватској. Године 1839. мађарски сабор је донео одлуку да се у Хрватској и у Славонији, за десет година, уведе мађарски језик и као службени. Даље мере против Хрвата састојале су се у томе што је 1842. године постављен за хрватског бана Мађар (Фрањо Холер), уместо Хрвата, а у самој Хрватској формирана је странка „мађарона“ (састављена углавном од хрватског племства), чије су присталице тражиле споразум са Мађарима. И на крају, приказујући покрет на бечком двору као антиаустријски и антидинастички, мађарске владе су успеле да се, краљевим указом од 11. II 1843. године, забрани чак и сама употреба илирског имена.

У таквим околностима вође илирског покрета ангажовале су се да, с једне стране, придобију и хрватско племство за своју политику указивањем да су и њихове позиције угрожене мађаризацијом и централизмом, а с друге стране, да убеди и меродавне факторе у Бечу у своју лојалност према Аустрији и Хабзбуршкој династији. Али, то је покрет оријентисало на профеудалну политику. Због тога је морало да дође и до спајања првих странака у Хрватској: Илирске странке и Конзервативне у Народну странку које су се, у оквиру покрета, и формирале. Ове странке, настојећи да придобију хрватско племство и бечки двор за своју политику, користиле су, у даљем раду, само законита средства борбе као што су феудални хрватски сабор и легална штампа. А ови су могли да послуже једино као трибине за пропагирање већ опортунистичке политике у односу на почетне фазе развоја илирског покрета. Тако је за моменат, одбрањена феудална хрватска „државност“ (аутономија Хрватске) и од Аустрије и од Мађарске, чији су се апсолутизми сукобљавали у Хрватској. Али, покрет је изгубио почетни револуционарни значај.

Што се тиче ширег, југословенског програма илиризма, за њега се агитовало илегално све до револуције 1848. године. Од забране илирског имена из Хрватске се преноси један део активности у Србију. Године 1844. илирци покрећу у Београду мали лист „Бранислав“ у коме објашњавају свој сукоб с Мађарима и објављују програм илиризма,

(2) Услед јачања аустријског апсолутизма и тенденција ка централизовању државе — што је значило и укидање аутономије покрајина — угрожено хрватско племство је 1790. прихватило подређивање Хрватске Угарској изгубивши финансијску независност, а да би сачувало личне феудалне привилегије и део хрватске аутономије. Из истих разлога је 1827. год. пристало да се у хрватским школама уведе мађарски језик као обавезан.

који је антимађарски и антимађаронски (у односу на домаће мађаро-не у самој Хрватској).

У револуционарној 1848. години укинут је феудализам у Хрватској. Грађанско друштво, стварајући потребне услове за свој политички рад обезбеђењем слободе штампе и пуним учешћем у политичком животу — и у Хрватском сабору — поново је могло да изрази своје идеје обухваћене илиризмом. И, пошто су *илирци тада дошли на власт, поставили су и конкретан програм своје будуће политике. Тај програм је садржао тежњу за стварањем југословенске политичке заједнице у оквиру Аустрије, организоване на федералној основи.* Државно-правни статус Хрватске био би загарантован једним демократским, буржоаским уставом.

*

Идеје илиризма нису наишле на исти подстицај у Словенаца, а затим ни у Срба, како у Војводини тако и у Србији.

Од *Словенаца* идеје илиризма прихватио је најпотпуније само Станко Враз. Међутим, кад је почео да пише штокавским дијалектом преселио се у Загреб (1839), па се и рачуна као хрватски песник. Осим у Врза, идеје илиризма имале су неког одјека код словеначких бака, затим код интелигенције, која је потицала са села, као и код једног дела словеначког свештенства. Али, сем политичке наклоности и разумевања за борбу Хрвата и Срба против Мађара, није дошло ни близу до покрета као у Хрватској. Сам Прешерн, у дискусији с Вразом, бранио је словеначку језичку индивидуалност и сматрао је да би преузимање штокавштине успорило, за дуже време, културни и национални развој Словенаца. Зато се и повезивање с покретом свело, углавном, на изражавање тежњи за језичким зближавањем с Хрватима, као и на пружање политичке подршке свим југословенским народима у њиховој борби за ослобођење. Ово је разумљиво с обзиром на околности у којима су се Словенци тада налазили. Наиме, у значајним словеначким градовима преовладавали су Немци, а словеначке територије су, исто тако, биле распарчане и са различитим статусом у оквиру Аустрије, односно са различитим степенима унутрашње аутономије (Корушка, Крањска, Штајерска, Истра и Горица). Према томе, у Словенаца је у први план долазило њихово сопствено уједињење и окупљање свих снага из свих покрајина, тј. укидање територијалне распепканости и организовање саме словеначке нације, па тек у другом плану и уједињење Словенаца са осталим Јужним Словенима.

У *војвођанских Срба*, тј. у њених најистакнутијих књижевника и публициста, илиризам је наишао готово на потпуно одбијање. Они се нарочито нису слагали са илирским именом, истичући да је „мртво“, „неактуелно“, и „без значаја“. Ово због тога што су војвођански Срби, у време појаве илиризма, већ имали одребене токове развоја своје националне културе. Низ установа, листова и часописа већ је био покренут, те им је и омогућено да изразе своја и књижевна и национална стремљења (Матица српска, народна позоришта, као и часописи: „Летопис Матице српске“, „Голубица“, Српска Пчела“, „Скоротеча“, „Подунавка“, „Бачка Вила“, и др.). С политичке стране — очи су им биле

окренуте према Србији, која се тада налазила у пуном напону борбе за обезбеђење тековина које су постигнуте у два устанка против Турске, као и за афирмацију српске нације. Зато су се и најистакнутији Срби с неразумевањем односили према илиризму, који је био, у основи, историјски условљен покрет у Хрвата у њиховој одбрани од Мабара. (И Вук Караџић је био против илирског имена за које је говорио да „данас у себи ништа не значи“. Бранко Радичевић се, исто тако, изјаснио против илирског назива у својој песми *Безимени*. Стерија, пак, који је сарађивао са илирцима, бранио је, у суштини, црквено-словенски језик. На исти начин односили су се према илиризму и Суботић, и Сима Милутиновић-Сарајлија, и Мушицки, као и други).

Међутим, иако илизирама није био прихваћен, баш у то време развила се најживља књижевна сарадња између Хрвата и Срба. Осим тога, међу неким млађим писцима било је разумевања за илирски покрет, који су га не само идејно прихватили, већ су се борили и за његову афирмацију међу Србима.

Што се тиче саме *Србије*, све њене друштвене снаге биле су тада ангажоване на изградњи сопствене државности уз коришћење тек стечене унутрашње аутономије (хатишерифима од 1830. и 1833. године). Напори за ослобођење Срба нису се већ тада могли конкретније повезати с потребама ослобођења и осталих јужнословенских народа који су се, исто тако, налазили под туђом влашћу. Нешто доцније, идеје о уједињењу истаћи ће и најмеродавнији политички представници и у Србији, али на друкчијој основи од оне која је замишљена у оквиру илирског покрета и од стране већине Хрвата, који су се у том покрету ангажовали. Наиме, у политичком програму Илије Гарашанина од 1844. године *Начертанију* помиње се и идеја о уједињењу, али „под Србима“, пошто су Срби „прави наследници великих... отаца“, те услед тога „српство стоји под заштитом светог права историческог“. Зато *Начертаније* предлаже васкрсење „српског царства“ у „прастаром времену основаног“, које, обједињујући и Јужне Словене, „само нове гране тера и на ново процветавати почиње“. Отуд се у *Начертанију* поставља да, ако се ствар уједињења „с ове тачке сматра, онда ћеду и остали Јужни Словени идеју ову врло лако разумети па и с радостију примити“.

У другим југословенским земљама идеје о уједињењу Јужних Словена нису тада јаче истицане услед посебних историјских околности у којима су се налазиле.

*
* *
*

После револуције од 1848. године у целој је Европи завладала реакција. И у земљама Јужних Словена, које су се налазиле под аустро-угарском влашћу, спутавана је свака напредна мисао заједно са слободом штампе, књижевношћу и политичким радом. Због било какве делатности, која би подсећала на оне из 1848, хапсило се, а најистакнутији људи међу Хрватима и Србима у Хрватској осуђивани су на робију. *То доба обележено је у историји Аустро-Угарске — и народа под њеном влашћу — као доба „Баховог апсолутизма“, свевласти и десетогодишњег полицијског режима Баха, аустријског министра унутрашњих*

послова. Низом мера, у првом реду полицијских, угушиван је револуционарни национални покрет, те према томе и рад на уједињењу Јужних Словена у Аустро-Угарској. У Хрватској је обустављена Гајева „Даница“ (1849), а у Словенији је забрањен лист „Словенија“ (представник тежњи словеначке омладине за уједињењем словеначких области). Војводина, која је „на Мајској скупштини“ 1848. године у Сремским Карловцима прогласила своју независност („Српска Војводина“ са војводом и патријархом на челу), територијално је смањена и припојена је Угарској (1851). Реакција се окренула нарочито против Срба у Аустро-Угарској за које се држало да су својим симпатијама везани за Русију (посебно за време кримског рата, када се Аустрија ставила на страну Турске, иако јој је Русија помогла при угушивању револуције 1848).

Реакција је захватила и Србију. Забрањује се растурање књига Вука Карашића, а напредни професори се прогањају. Бранко Радичевић је протеран из Београда (1849), а забрањена је омладинска организација („Дружина младежи српске“). Спречавано је и преношење из Војводине чак и оних листова које је аустријска цензура одобрила.

Али, као што се у историји често показало, прогресивна мисао се не може потпуно угушити било каквим средствима, поготову ако је захватила и шире народне слојеве. Аустро-угарски апсолутизам и потискивање демократских тежњи изазвали су нов талас отпора оних друштвених снага у Хрватској, које су се покренуле против феудалних режима и 1848. године. Нови отпори су се јавили, као и у доба илиризма, прво у књижевности и у друштвеним наукама где долази до још живље сарадње између Хрвата и Срба. Најистакнутији тадањи хрватски књижевници — Кукуљевић, Иван Мажуранић, и други, а са српске стране — Вук Караџић и Бугар Даничић — истичу начело да Јужни Словени, као један народ треба да имају и једну књижевност. За заједнички књижевни језик препоручују дијалекат штокавски ијекавски, који је код Хрвата, у већини, и раније био прихваћен. Кукуљевић оснива у Загребу 1851. године — „Друштво за повјесницу Југославенску“. У „Архиву“, органу друштва, објављују се врло значајни радови из историје свих југословенских народа. У тој књижевној сарадњи постепено се напушта илирско име и усваја ново, југословенско, које се раније помињало само као географски појам. Реч „југословенски“ постаје сада политичка ознака јужнословенских народа у њиховој тежњи за уједињењем. У том смислу пишу се и прогласи и декларације.

*
* *
*

Историјски узев, хрватском народном препороду припада заслуга да је национално и политички покренуо хрватски народ — и Србе у Хрватској (којима је Сабор тек 1867. године изгласао политичку равноправност с Хрватима), указујући им истовремено да се њихово национално ослобођење може успешније остварити заједничком борбом свих Јужних Словена, који су се тада налазили под туђом влашћу.

Dr. Ružica Guzina,
Retired Professor of the Faculty of Law in Belgrade

SOME REMARKS ON THE 150th ANNIVERSARY OF THE CROATIAN NATIONAL REVIVAL

Summary

In course of the thirties of the nineteenth century economically strengthened and nationally awakened, the Hungarian bourgeoisie strived to impose its nationality and the absolutism over Croats too, who were under direct rule of Hungary (while the supreme authority was that of Austria). The first objective had to be realized by means of imposing to Croats the Hungarian language, while the other one by way of abolishing the autonomy of Croatia. However, these attempts confront with resistance by the young Croatian bourgeoisie whose national consciousness too has been already aroused under the influence of intensive economic and social developments. Most active in that resistance are the young Croatian writers who are the first to give to the Revival a literary character. Ljudevit Gaj — the leader of the Movement, initiates the *Hrvatske novine* (Croatian Journal) in 1835, as well as its literary supplement under the title *Danica*. At the same time, a whole series of national institutions has been established, such as *Hrvatska čitaonica*, *Matica hrvatska*, *Gospodarsko društvo*, etc. (Croatian Reading-room, Croatian Queen-bee, i.e. academic society, Agricultural Society).

The Croatian national revival is also known as the »Illyrian Movement«. It was usual at the times to call the South Slavs Illyrians, since they settled on the former territory of old Illyrians. The idea was that the defense against hungarization would be more successful if »Great Illyria« was used as an argument, since this was the term applied in the Movement to cover a projected community of South Slavs — and not the territorially reduced and at that time divided Croatia. That is why Gaj was saying that »our nationality would perish, if it was not the Illyrian«.

Hungarian authorities have suppressed the Illyrian Movement. In 1839 the Hungarian Parliament enacted a decision according to which Hungarian language had to be introduced within a ten year period in Croatia (both in the so-called Civilian one and in Slavonia), as the official one. This was followed by the February 11, 1843 Royal Decree by means of which the use of the Illyrian name was prohibited. The political program of the Illyrian Movement contained the idea of uniting of South Slavs under the Austrian rule, but on a federal basis.

However, the Movement was not welcomed in other South Slav countries, although close cooperation has been established in the area of literature, and more particularly between Croatian and Serbian writers. Gradually, the Illyrian name was abandoned to be replaced by the new one, namely Yugoslav. The *shtokavian* dialect has been accepted too as the most widespread one with the South Slavs. The common language and the common literature of the South Slavs, namely, had to precede their political uniting.

Dr Ružica Guzina,
ancien professeur à la Faculté de droit à Belgrade

QUELQUES MENTIONS A L'OCCASION DU 150ème ANNIVERSAIRE DE LA RENNAISSANCE POPULAIRE CROATE

Résumé

La bourgeoisie hongroise, économiquement renforcée et nationalement réveillée les années trente du XIX siècle, a taché d'imposer sa nationalité et son absolutisme de même aux Croates qui se trouvaient sous le pouvoir direct de la Hongrie (et suprême de l'Autriche). Le premier objectif serait réalisé en imposant la langue hongroise aux croates, et le deuxième — en

abolissant l'autonomie de la Croatie. Elle se heurte cependant à la résistance de la part de la jeune bourgeoisie croate, chez laquelle la conscience nationale est déjà réveillée sous l'influence du développement économique et social plus important. Les jeunes écrivains croates sont les plus actifs dans cette résistance, et ce sont eux qui donnent tout d'abord à la *renaissance* le caractère littéraire. Ljudevit Gaj, à la tête du mouvement lance *Hrvatske novine* 1835 (journal croate) ainsi qu'un annexe littéraire sous le nom de *Danica*. En même temps tout un nombre d'autres établissements nationaux voient le jour, tels que: *Hrvatska čitaonica*, *Matica hrvatska*, *Gospodarsko društvo* et autres.

La renaissance croate nationale est aussi connue sous le nom de «Mouvement illyrien». A l'époque il était usuel d'appeler les Slaves du sud, les illyriens, puisqu'ils s'étaient établis sur l'ancien territoire des lointains illyriens. On parlait de la supposition que la défense contre la hongroisation serait plus efficace en lui opposant la «Grande Illyrie», le nom qui dans le mouvement était donné à la communauté imaginée des Slaves du sud, que si c'était fait par la Croatie qui était rendue plus petite et qui était partagée à l'époque. C'est la raison pour laquelle Gaj disait à l'époque que «notre nationalité doit échouer si elle n'est pas Illyrienne».

Les gouvernements hongrois ont réprimé le mouvement illyrien. En 1839, l'assemblée hongroise avait décidé qu'en dix ans on introduirait la langue hongroise comme langue officielle en Croatie (Civile et Slavonie). Un hongrois a été nommé ban. Ensuite par décret royal du 11. II. 1843 il a été interdit d'utiliser le nom d'illyrien. Le programme politique du mouvement illyrien contenait l'idée de l'unification des Slaves du sud qui étaient sous les Autrichiens, mais sur une base fédérative.

Cependant le mouvement n'a pas été accepté dans les autres pays des Slaves du sud bien qu'il y ait eu coopération littéraire très étroite, surtout entre les hommes de lettre croates et serbes. Peu à peu on abandonne le nom d'illyrien pour adopter un nouveau, le nom de Yougoslave, tout comme on adopte le dialecte chtokavski comme étant le plus répandu parmi les Slaves du sud. Une langue commune et une littérature commune des Slaves du sud précéderaient leur unification politique.